

ХТО І КОЛИ ТВОРИТИМЕ СУЧАСНОГО «ДЕКАМЕРОНА»?

«Напровесні року вищеописаного почала тая грізна пошесть проявлятися страшним і двовижним свособом... Ніякі поради доктора не помогали од сього помору, ніякі ліки не ставали в пригоді: чи то вже була натура хвороби, чи неукі-гоїтелі (а тоді, крім учених медиків, порозводилось було багато лікарів та лікарок, що зроду й не нюхали медицини), не мігши знати, в чім сила недуги, не вміли прибрати на неї способу... А надто ще й тим убивалася тая чума в силу, що із слабих переходила на здорових, котрі з ними водилися, так, як огонь, буває, перекидається на щось сухе або ж масне, як недалечко лежить. Ба й гірше ще од того: пошесть переходила не лише на тих, що з недужими діло мали чи з ними розмовляли, а й до тих чіплялася, що тільки торкались до одежі чи ще якоїсь речі, хворим уживаної».

Це уривок зі славнозвісного «Декамерона» Джованні Бокаччо. Як відомо, до написання цього знаменитого твору спричинилася епідемія чуми, що вразила населення багатьох європейських країн, діставшись 1348 року до Флоренції, рідного міста письменника.

На календарі рік 2020-й. Майже сім століть сплигло, відколи герої Бокаччо, рятуючись од страшної пошесті, вирішили усамітнитися на своєрідному карантині. Перебуваючи в умовах добровільної самоізоляції, десятеро молодих людей, аби якось перебороти нестерпний стан невизначеності взялися розважати себе дотепними й повчальними оповідками.

Нині для спілкування є інтернет, телефон, інформація надходить з радіо й телебачення. Та у круговерті інформаційного цунамі, по суті в умовах інформаційної війни, відділити зерно правди від половини вигадок вкрай складно навіть фахівцям. Людство вкотре опинилось у стані невизначеності, породженому нерозумінням першопричин виникнення пандемії нової хвороби і страхом від її наслідків – небезпекою захворіти й померти.

Драматично-трагічне сьогодні нагадало мені про текст, який був оприлюднений чверть століття тому, але не був помічений. Тож вирішив, що є

сенс повернутися до власних міркувань, висловлених у середині 90-х років минулого століття.

Нинішня фантазмагорично-сюрреалістична картина світу, спричинена пандемією коронавірусу, не є чимось новим і несподіваним. В історії людства вже були ситуації, коли воно опинялось на грані загибелі. Порятунку вавшись, творило видатні твори мистецтва, літератури. І робило, здавалось би, належні висновки, усвідомивши свої помилки й гріхи. Начебто дорослішало й розумнішало. Та історія завжди протилежна.

Річ у тім, що нині людство як динамічна самоорганізовувальна система сьогодні перебуває у надзвичайно складному періоді свого існування. Можна сказати, перебуває в критичному стані з двома ймовірними сценаріями розвитку: або перейде на якісно новий етап еволюції і стане успішною цивілізацією, або загине. Передусім криза полягає в тому, що людство опинилось в стані внутрішньої та зовнішньої несумісності – несумісності політично-економічних державних структур і несумісності самої цивілізації з навколишнім середовищем.

Причин політичної несумісності між державами чимало. До неї, зокрема, спричинилися сформовані у XX столітті тоталітарні системи, увібравши в свою конструкцію різні види насильств: політичних, економічних, ідеологічних, фізичних, не виклю-

чаючи прагнень до всесвітнього панування. Деструктивну роль у міждержавному протистоянні відіграли й могутні транснаціональні монополії та корпорації. Симбіоз перелічених факторів підштовхнув світ до гонки озброєнь, прискоривши зростання несумісності людської популяції з навколишнім середовищем.

Біосферу почали інтенсивно забруднювати хімічні та фізичні відходи промисловості, продукти розпаду ядер урану в результаті випробувань ядерної та водневої зброї, а також радіоактивні викиди атомних електростанцій. Неконтрольоване збільшення шкідливих речовин у довкіллі позначилось на зростанні частоти генетичних мутацій у живих організмів – земна флора й фауна почали накопичувати критично небезпечні для свого існування матеріали, які викликають пошкодження генетичного апарату і спадкової мутації. До цього згубного для популяції гомо сапієнса процесу додалися інсектициди та пестициди, які масово почали застосовуватись у сільському господарстві.

Таке рукотворне насильство над природою прискорило процеси мінливості мікросвіту (світу мікробів) і призвело до ослаблення імунітету людини перед атаками мікроорганізмів (уражаються Т-лімфоцити). Внаслідок цього зросла ймовірність екологічної катастрофи, одним із варіантів якої можуть стати глобальні епідемії, котрі з позиції системного аналізу можна розцінювати як увімкнення механізмів реактивності біосфери, спрямованих проти агента, що порушує її внутрішню сумісність. Хто цей агент? Правильно: гомо сапієнс. Реакція біосфери цілком закономірна – приміром, появу вірусу СНІДу можна розглядати як перший (але не єдиний

і не останній) наслідок бруталного збурення природи.

Найдавнішим і найпростішим прикладом реактивності, що спостерігається на рівні одноклітинних, є механізм, який охоплює ізоляцію та знищення всього чужого, що впроваджується в організм. Так, амеба утворює травну вакуолю (ізоляція), а відтак секретує у неї ферменти, котрі руйнують структури чужого. Для одноклітинних організмів ця властивість стала водночас і захистом, і споживанням (травленням).

Соціальне суспільство у вигляді держави (правоохоронні органи, війська) скопіювало з живих систем механізми реактивності буквально один до одного. Це підтверджує, що системні закони є спільними для всіх природних структур, байдуже, які вони – біологічні чи соціальні.

Ізоляція від зовнішнього світу та фізичне знищення противника були першими захисними механізмами суспільства. В міру його ускладнення (самоорганізування) створювалися допоміжні системи імунного захисту – механізми розрізнення джерел несумісності та їхнього знищення. Йдеться про розвиток медицини, вишкіл лікарів, створення ефективних фармакологічних препаратів.

Подальше забруднення навколишнього середовища збільшує ймовірність бактеріологічної катастрофи, яка неминуче супроводжуватиметься соціальним шоком – дезорганізацією усталеного життя суспільства

хвилями насильства, масовими пожежами, руйнацією промислових і громадських об'єктів. Ба більше, ця катастрофа здатна перерости в ядерну – позбавлені обслуговування АЕС можуть злетіти в повітря.

Логіка підказує, що треба мати план спеціальних заходів, які в разі появи перших симптомів бактеріологічно-вірусної загрози, слід застосувати, аби унеможливити або принаймні зменшити й локалізувати наслідки очікуваної катастрофи. А саме: швидко розвантаження АЕС, консервацію великих підприємств, зупинку гідроелектростанцій і плавний спуск води, аби не допустити прориву гребель і затоплення значних площ навколо них. Треба потурбуватися про карантинну ізоляцію регіонів, а також спробувати звести до мінімуму наслідки соціального шоку. Слід також передбачити збереження і консервацію джерел науково-технічної інформації, найцінніших творів мистецтва, літератури, аби після катастрофи людству був забезпечений хороший старт для науково-технічного відродження.

Упродовж кількох століть людство веде неоголошену війну проти біосфери. Тож можна припустити, що природа готує людині долю динозаврів – більш ніж ймовірно, що невпинне розмноження цих гігантів поставило під загрозу існування багатьох видів флори й фауни (головним чином рослинний покрив планети) відтак для збереження рівноваги і видового розмаїття велетенські тварини мали

бути знищені як елемент, що вносив несумісність в біосферу і загрожував їй катастрофою. Інакше кажучи, природа зреагувала належним чином.

Людина внесла, мабуть, уже незворотні зміни у видообмін планети. Гомо сапієнс «загромбував» штучними греблями річки, викликав засолення ґрунтів, осушив болота – немовби видалив нирки з організму водообміну. І це при тому, що ріки, озера, болота є надзвичайно складною системою, не менш важливою, ніж система кровообігу в організмі людини.

Згідно з другим законом термодинаміки і теплового розсіяння енергії, подальше нарощування промислових потужностей (навіть збереження виробництва на нинішньому рівні експлуатації підприємств) призведе до танення льодовиків і підвищення води у Світовому океані, вже настільки забрудненого, що він опинився перед загрозою поступового вимирання – йдеться насамперед про загрозу знищення планктону, загинуть кисневих водоростей Світового океану, який дає атмосфері планети близько 80 відсотків кисню.

Людина спричинилася до утворення так заних «озонових дір» – дефектів іонної оболонки на полюсах земної кулі. Це ставить під загрозу екосистему, яку природа створювала упродовж мільйонів років, – біосферу.

Людина сприяє мутабільності й створенню вірулентних для свого організму штамів бактерій та вірусів, перенасичує навколишнє середовище хімічно активними речовинами, значна частина яких викликає генетичні пошкодження (мутації).

Це лише фрагменти можливих наслідків неоголошеної війни людства проти довкілля. Найгірше те, що людина веде цю війну не через якийсь вроджений потяг до «лиходійства», а внаслідок притаманних їй властивостей, зокрема спроможностей впливати на навколишнє середовище й адаптувати його відповідно до своїх потреб.

Людина – це насамперед істота біологічна, тож їй притаманні різноманітні вади й чесноти, бажання, емоції, інстинкти. Позбутися їх неможливо. Здійснивши гріхопадіння і скуштувавши заборонений плід Древа пізнання, людина вчиться творити Добро і Зло. У цьому надскладному процесі вона змінює Реальність, причому стаючи дедалі могутнішою, дедалі більше змінює навколишній світ. Водночас людина ще недостатньо розумна, щоб узгоджувати свої дії з інтересами-потребами

більш загальної системи – біосфери, не порушуючи її внутрішньої сумісності. Можна припустити, що людство знищить сама природа, увімкнувши на повну потужність свій віковичний механізм регуляції – мікросвіт бактерій та вірусів, уготовивши конгломерат епідемій, з якими сучасна медицина не впорається. Наразі залишається сподіватися, що COVID-19 не належить до непереможних ворогів земної цивілізації.

Природа за своєю сутністю перебуває за межами понять Добра і Зла, оскільки в своїй основі вона сумісна і моральна. Людина є частинкою природи, але частинкою особливою. І може так статися, що брутальна зміна Реальності призведе до того, що нова іпостась природи стане несумісною з існуванням самої людини – істоти захланної та аморальної.

Створення засобів і систем масового ураження – це супутній і неминучий наслідок розвитку людства й пізнання ним таємниць Реальності. Жодні заборони, жодні домовленості, обмеження й застереження не допоможуть. Крім хіба що одного – покласти край розвитку науки взагалі. Для цього довелось би закрити університети, спалити бібліотеки, зруйнувати всю систему освіти і повернутися у класичне середньовіччя. Але ж цього ми не хочемо, та й, власне кажучи, це неможливо. А оскільки ми не хочемо й не можемо зупинити розвиток науки, то маємо пам'ятати, що генна інженерія здатна створити не лише нові види надпродуктивних рослин, але й нові віруси, страшніші, ніж вірус СНІДу, нові бактерії – страшніші за палички чуми, а також врахувати, що даліше проникнення фізиками й хіміками вглиб матерії дозволить винайти зброю руйнівнішу, ніж ядерна, а розкриття таємниць мозку допоможе створити психогенну зброю тощо. Процес пізнання зупинити неможливо. Але коли до незборимої допитливості вченого долучається авантуризм політиків, авантуризм та амбіції правителів держав, то сумарно одержується така гримуча суміш, яка врешті-решт може рознести на шматочки нашу планету або перетворити її у безлюдну пустелю.

Істотною причиною самознищення людства може стати його невтримне розмноження. Надлишок населення може призвести до етнічних, а згодом і до політичних самознищень. Уже нині в західноєвропейських країнах, які накрила хвиля економічної еміграції, спостерігається тенденція згасання ейфорії «загальнолюдського

братерства». Західній Європі доведеться або змиритися з «мирним» завоюванням її країн передусім вихідцями з Африки й Азії, або ж ухвалити жорсткі закони, які обмежать імміграцію.

Жодні нові підходи і методи збереження екологічного середовища не можуть бути ефективними, оскільки головним джерелом забруднення та виснаження середовища є виробництво продукції на душу населення планети. Умови тут диктує другий закон термодинаміки, своєрідний «конституційний» закон Всесвіту. На відміну від людських конституційних законів, обійти його ніколи і нікому не вдасться, оскільки цей закон термодинаміки створює, так би мовити, Всесвіт. Керуючись ним (законом), неможливо створити порядок, не вносячи в навколишнє середовище безладу. Причому, на кожен тонну корисної продукції припадають десятки тонн відходів.

Для свого виживання людство змушене збільшувати ентропію (хаос) навколишнього середовища. Це закон для всіх гетеротропних систем. Різниця лише полягає в тому, що якщо інші гетеротропні системи можуть увійти в рівновагу з біосферою і їхній внесок у зростання ентропії компенсується припливом негентропії у вигляді сонячної енергії, то стосовно людини це принципово неможливо.

Єдиним джерелом екологічно чистої енергії, що зменшує штучно породжуваний хаос, є сонячна енергія. Всі інші джерела енергії, за винятком хіба що сили вітру, – екологічно шкідливі. Рівновага в природі може зберігатися лише тоді, коли біосфера, використовуючи вільну енергію Сонця, компенсує зростання ентропії. На жаль, ця рівновага вже давно порушена і продовжує руйнуватися з катастрофічним прискоренням.

Вельми сумнівно, що людство спроможне зупинити нарощування промислового потенціалу. Зменшуючи інтенсивність внесення ентропії у навколишнє середовище можна хіба що відтермінувати настання можливої термодинамічної катастрофи. Найімовірніше, що цивілізацію знищить сама природа, увімкнувши на повну потужність свій віковичний механізм регуляції – мікросвіт бактерій та вірусів, уготовивши людству конгломерат епідемій, з якими сучасна медицина не впорається.

Щоб вижити, людство насамперед має реанімувати свою сумісність з її Величністю Природою, але для цього треба стати єдиним цілим (з «колонії

одноклітинних» перетворитися в «єдиний організм», в якому стан одного «органа» впливає на стан усієї системи, а за певних умов вимагає інших форм організації), маємо вступити у фазу безконфліктного розвитку: без воєн, без революцій і, головне, без авантуризму влади й держави. Йдеться про досягнення внутрішньо-політичної сумісності. Шлях до неї насамперед полягає у загальній гуманізації суспільства та обмеження контролю держави над особистістю, ухвалення загального для планети положення про права людини й інтеграції світу в єдине демократичне співтовариство. Лише воно зможе виробити оптимальну екологічну та демографічну політику.

Та в ситуації глобальної невизначеності щодо перспектив земної цивілізації такий план видається нереалістичним – наша планета вельми нагадує брантівський «корабель дурнів», що плине просторами Всесвіту. І замість того, щоб рятувати цей «Титанік», члени команди продовжують з'ясовувати стосунки між собою в різних куточках планети. В Україні зокрема.

Нині виникають закономірні питання: 1) Чи залишився у людства час, аби щось організувати для свого порятунку? 2) Якщо час залишився, то що саме слід робити? Бо може статися так, що частина земної спільноти буде змушена усамітнитися, скажімо, на одному з островів Індійського чи Тихого океанів, де в стані невизначеності почне творити новітнього «Декамерона».

Відомий британський учений Стівен Хокінг заявив, що в найближчі тисячу років станеться неминуча техногенна катастрофа. Порятунком людства вчений бачить у переселенні із Землі на інші планети. Хокінг назвав три основні загрози для існування людини: ядерна війна, глобальне потепління і створені генетичною інженерією віруси.

Вчені Колумбійського університету в Нью-Йорку, університету Тулейна в Новому Орлеані й Сіднейського університету в Австралії дійшли висновків, що коронавірус не був створений штучно, а виник еволюційним шляхом. Безумовно, що й версії рукотворного походження COVID-19 не можна відкидати – на планеті є чимало дослідницьких лабораторій, де в інтересах продажних політиків і транснаціональних олігархів порядкують аморальні науковці.

Олег К. РОМАНЧУК